УДК 374

С. О. Сьома
Сумський державний педагогічний
університет імені А. С. Макаренка

НОРМАТИВНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ХІМІКО-БІОЛОГІЧНИХ ВІДДІЛЕНЬ МАЛОЇ АКАДЕМІЇ НАУК УКРАЇНИ

Стаття присвячена проблемі нормативного забезпечення діяльності Малої академії наук України, зокрема її хіміко-біологічних відділень, як навчально-творчих осередків, що забезпечують організацію учнівських наукових досліджень у галузі природничих, медичних і сільськогосподарських наук.

На основі аналізу шестидесятирічного досвіду функціонування Малої академії наук, автор статті розкриває змістові аспекти найбільш важливих нормативних документів, що дають можливість активно впроваджувати ідеї роботи з інтелектуально обдарованою учнівською молоддю в наукових гуртках і секціях хіміко-біологічних відділень МАН та робить висновок про досить високий рівень нормативного забезпечення МАН у цілому та її наукових відділеннях зокрема.

Ключові слова: *Мала академія наук, хіміко-біологічні відділення МАН, нормативно-правова база.*

Постановка проблеми. Кардинальні зміни в усіх сферах життя суспільства загострюють потребу в обдарованих і творчих особистостях, здатних відповідати викликам нового часу. У результаті перед системою освіти виникає проблема створення відповідного навчально-творчого середовища, що забезпечуватиме ефективне навчання інтелектуально обдарованої учнівської молоді.

Розвиток творчого потенціалу особистості в галузі природничих наук успішно реалізується в системі позашкільної освіти, зокрема через залучення її до цілеспрямованої науково-дослідницької, експериментальної та винахідницької діяльності в наукових гуртках і секціях хіміко-біологічних відділень Малої академії наук України.

Аналіз актуальних досліджень. Сучасна психолого-педагогічна наука проводить значну роботу щодо створення системи теоретико-практичних знань із питань навчання й виховання інтелектуально обдарованої учнівської молоді в умовах Малої академії наук України. Дослідженню проблем розвитку здібностей учнів в освітній системі МАН присвячені дисертаційні дослідження С. Білоус, О. Павленко, М. Пихтаря, В. Рєдіної, Л. Тихенко. Окремі аспекти організації дослідницької діяльності учнів у галузях природничо-біологічних, екологічних і сільськогосподарських наук відображені в працях В. Вербицького, Л. Ковбасенко, М. Маршицької, В. Назаренка, Р. Науменко, С. Панченка, О. Пруцакової, Г. Пустовіта ін. Аналіз наукових, педагогічних і психологічних джерел з питань діяльності хіміко-біологічних відділень Малої академії наук України дає змогу відзначити відсутність цілісного аналізу організаційно-технологічних аспектів їх діяльності, зокрема питань, що стосуються їх нормативно-правового регулювання.

Мета статті – проаналізувати нормативне забезпечення діяльності хіміко-біологічних відділень Малої академії наук України.

Виклад основного матеріалу. Зазначимо, що створення перших малих академій наук припадає на 60-ті - 80-ті рр. ХХ ст. Одним із перших таких масових науково-технічних об'єднань стала Кримська Мала академія наук «Шукач», що була створена у квітні 1963 року та діяла на основі Статуту. Згідно зі Статутом, МАН «Шукач» забезпечувала роботу п'яти наукових відділень, одним із яких було хіміко-біологічне, і спрямовувала свою діяльність на посилення позакласної та позашкільної роботи, проведення олімпіад, диспутів, активізацію практичної та дослідницької роботи за завданнями вчених і виробництв у різних галузях науки, створення широкої мережі наукових товариств учнів (НТУ) в школах області [9, 15.]

Пізніше в 1977 р. Міністерство освіти СРСР затвердило «Примірне положення про наукове товариство учнів», що забезпечило значне їх поширення як базових осередків із залучення учнівської молоді до практичної та дослідницької діяльності як у школах УРСР, так і всього Радянського Союзу.

У 80-х роках ХХ ст. позитивний досвід діяльності, створених на той час, Київської міської, Львівської, Кримської та Одеської малих академій наук школярів сприяв тому, що в 1983 році було прийнято Постанову Ради Міністрів УРСР «Про подальший розвиток дитячої технічної творчості в республіці». На її виконання було прийнято спільну Постанову Ради Міністрів «Про спільні заходи щодо створення і розвитку Малих Академій наук школярів при наукових центрах Академії наук школярів при наукових центрах Академії наук Української РСР». Цією постановою було затверджено перше Типове положення про Малу академію наук школярів, створено координаційно-методичну раду та затверджено її склад [4, 7].

Означені документи значно вплинули на подальший розвиток МАН. Поступово формувалася мережа її територіальних відділень, що діяли на базі комплексних і профільних позашкільних навчальних закладів. Зокрема до 1986 року хіміко-біологічні відділення з'явились у складі територіальних відділень у Донецькій, Дніпропетровській, Житомирській, Рівненській, Харківській областях і Мелітопольській міській МАН.

Важливим для Малої академії наук України та її наукових відділень став 1993 рік. На спільному засіданні колегії Міністерства освіти України та Президії Академії наук України від 22 грудня 1993 р. № 19/3-9 та № 351 [2, 8] було прийняте рішення про створення єдиної Малої академії наук України з територіальними відділеннями в кожному регіоні. На виконання означеного рішення до 2004 року територіальні відділення МАН були створені у 24 областях, АР Крим, містах Києві та Севастополі. Усі вони організовували роботу за відповідними напрямами, створюючи у своєму складі відповідні наукові відділення, зокрема й хіміко-біологічні. Такі територіальні відділення облас-

ного рівня керували роботою районних територіальних відділень, а також роботою наукових товариств учнів навчальних закладів. Поступово відбувалося формування мережі хіміко-біологічних відділень у всіх регіонах країни.

У лютому 1994 року Міністерство освіти України наказом від 11.02.94 р. № 35 затверджує Положення про Малу академію наук і наукові товариства учнів України [2, 13], а наказом від 22.02.94 р. № 45 ухвалює нову номенклатуру позашкільних навчальних закладів і запроваджує новий тип позашкільних закладів – Малі академії наук учнівської молоді [2, 61]. Згідно з Положенням Мала академія наук України розглядалася як творче об'єднання учнівської молоді, діяльність якого спрямована на забезпечення її інтелектуального розвитку, підготовку до активної діяльності в галузі науки та сприяє самовизначенню школярів у майбутній професії. Означений документ вперше окреслив функціональну структуру та організаційні принципи діяльності Малої академії наук, визначив організаційно-технологічні особливості навчально-виховного процесу, права та обов'язки слухачів. Наукове товариство учнів характеризувалося як творче об'єднання учнів, первинними осередками якого є науково-дослідницькі секції, гуртки, конструкторські бюро тощо [2, 14].

Для задоволення інтересів і потреб дітей у дослідницькій діяльності в різних галузях науки й техніки з 1994 року для учнів-членів МАН започатковується щорічне проведення Всеукраїнського конкурсу-захисту науково-дослідницьких робіт учнів з різних наукових напрямів. Завдання конкурсу передбачають підведення підсумків науково-дослідницької роботи учнів, пошук і підтримку обдарованих дітей, залучення інтелектуально та творчо обдарованої учнівської молоді до науково-дослідницької та експериментальної діяльності. Щорічне проведення заходу регламентується Положенням про проведення конкурсу-захисту науково-дослідницьких робіт учнів-членів МАН, що визначає перелік наукових відділень і секцій, у яких проводитиметься конкурс і затверджується відповідними наказами Міністерства освіти і науки України. Так, відповідно до наказу Міністерства освіти і науки України від 04.01.03 р. № 4 «Про проведення Всеукраїнського конкурсу-захисту науково-дослідницьких робіт учнів – членів Малої академії наук України у 2003 році» [6, 3] передбачалося 34 конкурсних напрями, сім із яких входили до складу хіміко-біологічного відділення (секції біології, психології, хімії, сільського господарства, медицини, екології, лісового господарства). А вже в 2012–2013 навчальному році згідно з наказом Міністерства освіти і науки України «Про проведення у 2012-2013 навчальному році Всеукраїнського конкурсу-захисту науково-дослідницьких робіт учнів – членів МАН України» [7, 4] конкурсних напрямів передбачалося 64, вісім із яких входили до складу хіміко-біологічного відділення, зокрема секції: загальної біології; медицини; біології людини; зоології та ботаніки; валеології; психології; хімії.

Важливим для подальшого розвитку й ефективного функціонування хіміко-біологічних відділень МАН стало започаткування роботи Всеукраїнської заочної біологічної школи (1997 р.) та Природничого ліцею (1998 р.) на базі Українського державного еколого-натуралістичного центру учнівської молоді [1, 45]. До роботи з обдарованими учнями в таких профільних очно-заочних школах залучалися вчені з науково-дослідних інститутів Національної Академії наук України, Національної аграрної академії України, Академії педагогічних наук; представники професорсько-викладацького складу провідних університетів, викладачі й методисти кафедри методики позакласної та позашкільної роботи Українського державного еколого-натуралістичного центру учнівської молоді, педагоги-практики позашкільних закладів еколого-натуралістичного спрямування. Для слухачів читалися проблемні лекції, проводилися семінарські заняття, практичні та лабораторні роботи, здійснювалось індивідуальне консультування учнів з їх науково-дослідницьких робіт.

Поступово МАН перетворюється на одну з ефективних форм пошуку, розвитку й підтримки обдарованої учнівської молоді в результаті чого постає необхідність у створенні її єдиного координаційного центру. У 2004 році на виконання Постанови КМУ України від 20 серпня 2003 року № 1301 «Про вдосконалення системи організації роботи з виховання дітей та молоді в позашкільних навчальних закладах» [8, 11] за ініціативою Президії МАН і за підтримки Міністерства освіти і науки України створюється державний позашкільний навчальний заклад Мала академія наук учнівської молоді, на який покладалися функції координації дослідницько-експериментального напряму позашкільної освіти. А згідно з наказом Міністерства освіти і науки України від 31.12.04 р. № 990 «Про вдосконалення діяльності Малої академії наук України» [1, 34] науково-методичне забезпечення дослідницько-експериментального напряму позашкільної освіти в хіміко-біологічному відділенні Малої академії наук здійснює Національний еколого-натуралістичний центр учнівської молоді.

У 2006 році Міністерство освіти і науки України наказом від 09.02.06 р. № 90 затверджує нове Положення про Малу академію наук учнівської молоді [3, 5], у якому висвітлені основні організаційно-технологічні засади діяльності МАНУМ, як позашкільного навчального закладу, його структурних підрозділів (відділів, гуртків, великих творчих об’єднань) для забезпечення ефективності навчально-виховної роботи, організованої за трьома навчальними рівнями за колективною та індивідуальною формами роботи; визначені повноваження Президії, методико-координаційної ради МАН України, педагогічної, методичної та учнівської рад МАНУМ; права та обов’язки всіх учасників навчально-виховного процесу.

У наукових відділеннях територіальних відділень, зокрема й хіміко-біологічному, навчальних закладах МАН України організовується навчально-

виховний процес відповідно до Типових навчальних планів позашкільних навчальних закладів, затверджених наказом Міністерства освіти і науки України від 22.07.08 р. № 676 «Про затвердження Типових навчальних планів для організації навчально-виховного процесу в позашкільних навчальних закладах системи Міністерства освіти і науки України» [3, 25]. З урахуванням вимог означеного документа наукові гуртки і секції хіміко-біологічних відділень територіальних відділень/закладів МАН України працюють за навчальними програмами, розробленими відповідно до впроваджених навчально-організаційних рівнів – початкового (ознайомлювального), з тижневим навантаженням 4–6 годин на тиждень; основного (навчально-дослідницького), з тижневим навантаженням 4–12 годин на тиждень; вищого (науково-дослідницького, з тижневим навантаженням 6–12 годин на тиждень). Такі програми дозволяють цілеспрямовано виявляти обдарованих учнів, здійснювати ранню професійну орієнтацію, організовувати індивідуальну роботу з ними. Кожна з них передбачає обов'язкове проведення занять, направлених на загальний розвиток учнів; надання додаткової інформації з різних галузей науки; колективну й індивідуальну роботу з обдарованою учнівською молоддю.

Сам навчально-виховний процес у наукових гуртках і секціях хіміко-біологічних відділень МАН направлений на розвиток і підтримку інтелектуально обдарованої учнівської молоді; оволодіння поглибленими знаннями в галузях природничих, медичних, сільсько-господарських наук шляхом залучення до науково-дослідницької діяльності; задоволення потреб у професійному самовизначенні та творчій самореалізації. За цих умов використовуються як групові, так і індивідуальні форми роботи з учнями.

Згідно з Положенням про порядок організації індивідуальної та групової роботи в позашкільних навчальних закладах, затвердженим наказом Міністерства освіти і науки України від 11.08.04 р. № 651 [3, 20], навчально-виховний процес в учнівських творчих об'єднаннях наукових відділень МАН України, зокрема й хіміко-біологічному здійснюється диференційовано (відповідно до віку дітей, їх індивідуальних можливостей, інтересів, нахилів, здібностей, стану здоров'я) та з використанням різноманітних організаційних форм роботи: гурткової, секційної, клубної, заочних і очних шкіл з організацією сесійних зборів і консультацій для учнів, індивідуальних занять, лекцій, конференцій, семінарів, курсів, змагань, зльотів, олімпіад, турнірів, конкурсів, оглядів, виставок, оздоровчих зборів, експедицій, екскурсій, практичної роботи в лабораторіях, на навчально-дослідних земельних ділянках, теплицях, майстернях, а також з використанням інших форм, передбачених статутами закладів.

У 2009 році позашкільний навчальний заклад Мала академія наук учнівської молоді отримує статус подвійного підпорядкування -

Міністерству освіти і науки України та Національній академії наук України. Сам заклад відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України від 03.02.2010 р. № 88 «Про вдосконалення роботи з талановитими дітьми» змінює свою назву на Український державний центр «Мала академія наук України» [5, 64]. Пізніше на виконання Указу Президента України від 30.09.2010 р. № 927/2010 «Про заходи щодо розвитку системи виявлення та підтримки обдарувань і талановитих дітей та молоді» [2, 183] Український державний центр «Мала академія наук України» отримав статус національного та був перейменований на Національний центр «Мала академія наук». Усе це значно активізувало процес формування мережі регіональних малих академій наук учнівської молоді з хіміко-біологічними відділеннями в їх складі, вплинуло на вдосконалення освітньо-виховного процесу в них.

Сьогодні наукові відділення МАН України продовжують інтенсивно розвиватися, охоплюючи ті, що існують, і розробляючи нові напрями роботи з обдарованою учнівською молоддю. Зокрема НЦ «Мала академія наук України» є засновником і організатором багатьох міжнародних і всеукраїнських освітніх проектів: «Всеукраїнські заочні профільні школи МАН України»; «Українсько-німецький дитячий університет»; «Літо Інтелекту»; постійно діючий виїзний лекторій-практикум «Наука XXI століття: перспективні напрями розвитку»; «Інтернет – турнір із природничих дисциплін» та ін. Активно залучає учнівську молодь до конкурсної діяльності, ефективно працює в плані міжнародного співробітництва щодо організації науково-дослідницької діяльності обдарованих дітей, проведення ними наукових досліджень у різних галузях природничих і технічних наук за участю провідних учених України та країн зарубіжжя.

Висновок та перспективи подальших наукових розвідок. Аналіз 60-тирічного досвіду функціонування Малої академії наук України дає підстави для висновку про наявність сформованої і досить потужної нормативно-правової бази, що регламентує її діяльність як важливого сегмента вітчизняного освітнього простору; доводить пріоритетність цього вектора державної політики на сучасному етапі розвитку суспільства.

Нормативне забезпечення хіміко-біологічних відділень МАН направлене на зміцнення організаційно-функціональних засад їх діяльності і включає документи, що стосуються створення та функціонування МАН України як складової позашкільної освіти та документи, що визначають напрями і порядок діяльності сучасної освітньої системи МАН України, її територіальних відділень і закладів.

Подальшого дослідження потребують проблеми змісту діяльності хіміко - біологічних відділень МАН.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вербицький В.В. Формування практичного розуму цілеспрямованого учня (з досвіду сталого розвитку позашкільної еколого-натуралістичної освіти) / В.В. Вербицький. – К. : Деміург, 2002. – 232 с.

2. Вісник Малої академії наук України / відп. за вип. В.С. Калита. – К. : Український державний центр туризму і краєзнавства учнівської молоді, 1998. – № 1. – 70 с.

3. Збірник документів щодо організації дослідницько-експериментального напряму Ч. ІІ / [упоряд.: С. Лихота, Л. Панчук, І. Шевченко ; відп. за вип. О. Лісовий]. – К. : ТОВ « СІТІПРІНТ», 2013. - 230 с.

4. Ковбасенко Л. І. Становлення Малої академії наук України / Л. І. Ковбасенко // Обдарована дитина. – 2003. – № 4.– С. 6–12.

5. Лісовий О. Мала академія наук України у формуванні інтелектуального потенціалу нації / О. Лісовий // Директор школи, ліцею, гімназії. – 2012 – № 2 – С. 59–66.

6. Наказ МОНУ від 04.01.03 р. № 4 «Про проведення Всеукраїнського конкурсу-захисту науково-дослідницьких робіт учнів - членів Малої академії наук України у 2003 році»: [Електронний ресурс]. – Режим доступу :
http://man.gov.ua/ua/resource_center/normative_legal_base/all/290.

7. Наказ МОНУ від 22.01.13 р.№ 44 «Про проведення Всеукраїнського конкурсу-захисту науково-дослідницьких робіт учнів – членів Малої академії наук України у 2012-2013 навчальному році»: [Електронний ресурс]. – Режим доступу :
http://man.gov.ua/ua/resource_center/normative_legal_base/all/100.

8. Про невідкладні заходи щодо забезпечення функціонування та розвитку освіти в Україні: Указ президента України від 04.07.05.р. № 1013/2005 // Уряд. Кур'єр. – 2005. 7 лип. - № 123. – С. 11.

9. Чубар Б. С. Школа искателей: рассказ о Малой академии наук Крыма / Б. С. Чубар. – М. : Педагогика, 1989. – 224 с.

РЕЗЮМЕ

Сёма С. А. Нормативное обеспечение деятельности химико - биологических отделений Малой академии наук Украины.

Статья посвящена проблеме нормативного обеспечения деятельности Малой академии наук Украины, в частности ее химико-биологических отделений, как учебно-творческих центров, обеспечивающих организацию ученических научных исследований в области естественных, медицинских и сельскохозяйственных наук.

На основе анализа шестидесятилетнего опыта функционирования Малой академии наук, автор статьи раскрывает содержательные аспекты наиболее важных нормативных документов, дающих возможность активно внедрять идеи работы с интеллектуально одаренной учащейся молодежью в научных кружках и секциях химико-биологических отделений МАН. Сделан вывод о достаточно высоком уровне нормативного обеспечения МАН в целом и ее научных отделений в частности.

Ключевые слова: *Малая академия наук, химико-биологические отделения МАН, нормативно-правовая база.*

SUMMARY

Syoma S. Regulatory support for the activities of chemical and biological departments of Minor Academy of Sciences of Ukraine.

The article is devoted to the problem of regulatory support activities of chemical and biological departments of Minor Academy of Sciences of Ukraine.

The author analyzes sexagenarian experience of Minor Academy of Sciences of Ukraine and describes it as the socio-pedagogical model and the educational system, to form creative abilities of pupils in the process of research work.

The author focuses the attention on the chemical and biological departments of Minor Academy of Sciences, which provides the organization of pupils' research in the natural, medical and agricultural sciences.

The purpose of the article is the analysis of regulatory support of activities of chemical and biological departments of Minor Academy of Sciences of Ukraine. During research the author reveals the documents, which promote the implementation of ideas of work with intellectually gifted pupils in scientific circles and sections of the chemical and biological departments of Minor Academy of Sciences.

The researcher characterizes basic normative documents for the organization of educational process, namely: Decrees of the President, resolutions of the Government, board decisions, instructions, letters of the Ministry of Education and Sciences of Ukraine and so on.

Important are commandments of the Ministry of Education and Science of Ukraine «On the competition of research of pupils-members of MAS», «On the training programs for Minor Academy of Sciences of Ukraine», «On the individual form of teaching», others.

In conclusion the author stresses that each stage of development of Minor Academy of Sciences of Ukraine determines its regulatory framework. This base expanding every year and now Minor Academy of Sciences of Ukraine and its research department have a high level of regulatory support.

This allows pupils get acquainted with the achievements of science and technology, and develop creative thinking, realizing the desire for scientific research, acquire research skills while studying in the Minor Academy of Sciences of Ukraine.

So designing models of development of intellectually gifted children in Ukraine still continues; so the important task is to create a regulatory support basis of the problem.

***Key words**: Minor Academy of Sciences, chemical-biological branch of MAS, normative-legal base.*